

Dariusz Radziwiłłowicz

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Tomasz Marcin Duchnowski, *Struktura organizacyjna XVII i XX Korpusu armijnego Cesarstwa Niemieckiego z siedzibami dowództw w Gdańsku i Olsztynie (1890-1914)*, Wydawnictwo Genez, Gdańsk 2017, ss. 160

Przedmiotem recenzowanej pracy jest nowatorska na krajowym rynku książka, poświęcona organizacji XVII i XX Korpusu Armijnego armii niemieckiej z przełomu XIX i XX wieku. Wspomniane korpusy w przeszłości stacjonowały na obecnych ziemiach polskich na obszarze dzisiejszego województwa pomorskiego i częściowo warmińsko-mazurskiego, kujawsko-pomorskiego i zachodniopomorskiego. Ich dowództwa zlokalizowane były w Gdańsku i Olsztynie. Praca omawia strukturę całej armii pruskiej okresu 1890–1914 i umiejscawia w jej obrębie omawiane związki taktyczne. Podaje szczegółową dyslokację jednostek obydwu korpusów oraz zachodzące na przestrzeni lat zmiany w tym zakresie (do szczebla batalionu i szwadronu). Omawia także tradycje tych jednostek. Praca w dużej mierze ma charakter informatora, co należy uznać za zaletę, stanowiącą zachętę do dalszych dociekań na temat obu Korpusów Armijnych II Rzeszy, jest skierowana głównie do miłośników historii wojskowości i regionalistów

Należy podkreślić że tematyka organizacji i dyslokacji niemieckich korpusów nie tylko tych które przedstawia praca Tomasza Duchnowskiego stacjonujących na przełomie XIX i XX wieku na obszarze obecnych ziem polskich nie została dotychczas wyczerpująco omówiona w polskiej historiografii. W okresie PRL na siłach zbrojnych Rzeszy ciążyła opinia negatywna, eksponująca ich zaborczy charakter, utożsamiany z pruskim militaryzmem. Ta konstatacja historyczna wpłynęła na postawę władz polskich i przesiedlonej ludności, które po 1945 r. nie dbali o przejęte elementy niemieckiego dziedzictwa militarnego, przyczyniając się także do ich niszczenia. W konsekwencji z krajobrazu kulturowego dawnych Prus Wschodnich i Zachodnich – jak zaznacza słusznie autor – zniknęła większość symbolicznych obiektów odnoszących się do dziejów dawnych jednostek wojsk niemieckich, takich jak chociażby: pomniki pułkowe, obeliski poświęcone ich dowódcom, inskrypcje czy wyobrażenia o charakterze militarnym na obiektach wojskowych i cywilnych. W zapomnienie popadły też inne miejsca pamięci – w tym niektóre cmentarze wojskowe. „W większości przypadków – stwierdza autor – nie brano pod uwagę

faktu, że w armii pruskiej służyło kilka pokoleń Polaków ze Śląska, z Wielkopolski, Pomorza Gdańskiego, Kujaw czy Warmii”¹.

Dopiero w ostatnich latach zauważalny jest wzrost zainteresowania polskich historyków problematyką poniemieckiego dziedzictwa militarnego. W tym okresie ukazały się prace w niewielkim stopniu poruszające tematykę XVII i XX Korpusu Armijnego.

Praca oparta jest na solidnej bazie źródłowej, obejmującej materiał archiwalny, prasowy, pamiętnikarski, techniczny i ikonograficzny. To rezultat także bardzo wnikliwego przestudiowania zachowanych dokumentów drukowanych. Efektem żmudnych poszukiwań archiwalnych są materiały: Dyrekcji Okręgowej Kolei Niemieckich w Królewcu (Archiwum Państwowe w Olsztynie), oraz Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz I HA, II HA, III HA (Berlin). Cenne dla autora stały się informacje zawarte w wydawanych przez Ministerstwo Wojny (Kriegsministerium) w poszczególnych latach: *Rang- und Quartier-Liste der Königlich Preußischen Armee für den aktiven Dienststand. Mit den Anciennetäts-Listen der Generalität und der Stabs-Offiziere, sowie einem Anhang, enthaltend die Reserve-Offiziere der neuformirten Truppentheile. Nach dem Stande vom (...)* [od 1894 r.: *Rang- und Quartier-Liste der Königlich Preußischen Armee und des XIII. (Königlich Württembergischen) Armeekorps für (...). Mit den Anciennetäts-Listen der Generalität und r. der Stabs-offiziere. Nach dem Stande vom (...)*]. Znajdują się one w zbiorach Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk. Są to opracowania zawierające imienny wykaz oficerów wraz ze stopniem i starszeństwem w połączeniu z organizacją sił zbrojnych, oddziałami i garnizonami. W poszczególnych okresach występowały one pod różnymi tytułami, jednak w recenzowanej pracy użyto terminu „Ranglista” lub „rocznik oficerski”, jako że te ostatnie były ich odpowiednikami, wydawanymi w Polsce przed drugą wojną światową.

Istotne okazały się pokaźne zbiory roczników znajdujących się w Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu, jednak zawiera on głównie wcześniejsze wydania z przerwami do 1890. Zdecydowanie zbiór gdański okazał się bardziej zasobny i pomocny przy opracowaniu recenzowanej pracy.

Tomasz Duchnowski wykazał, iż właściwie opanował sprawy warsztatowe i wszystkie inne zalecane przez metodologię badań historycznych. W tej sprawie do recenzowanej książki nie wnoszę żadnych uwag krytycznych. Co więcej przygotowywana książka jest pod tym względem pozytywnym przykładem sposobu pisania monografii naukowych. Nie wnoszę także uwag do konstrukcji tego opracowania. Książka podzielona została na wstęp, trzy rozdziały, podsumowanie, spis map, fotografii, tabel, wykresów i bibliografię. Autor zaprezentował także – co zdecydowanie podnosi wartość publikacji – bogaty materiał ikonograficzny często unikalny z własnych zbiorów autora, szereg map poglądowych

¹ T. M. Duchnowski, *Struktura organizacyjna XVII i XX Korpusu Armijnego Cesarstwa Niemieckiego z siedzibami dowództw w Gdańsku i Olsztynie (1890–1914)*, Gdańsk 2017, s. 7.

oraz tabel zostało wykonanych osobiście w oparciu o nieopracowane wcześniej materiały źródłowe.

Pierwszy rozdział przedstawia charakterystykę XVII i XX Korpusu Armijnego w strukturze armii niemieckiej – ze szczególnym naciskiem na ich pruskie komponenty.

W rozdziale następnym przechodząc do genezy powstania XVII Korpusu, Autor poświęcił kilka uwag samej organizacji niemieckich lądowych sił zbrojnych. Otóż w omawianym okresie 1890–1900 podzielone one były na cztery kontyngenty: pruski, bawarski, wirtemberski i saski. Pomimo iż formalnie wszystkie podlegały cesarzowi niemieckiemu, władcy trzech ostatnich krajów Rzeszy zachowywali pewną kontrolę nad swoimi wojskami, szczególnie w czasie pokoju.

W Niemczech obowiązywała zasada terytorialnego poboru rekrutów. Całe państwo podzielone było na okręgi korpusów, których w latach 1890–1899 było siedemnaście, od 1899 r. do końca omawianego okresu (1900 r.) osiemnaście. Komisje rekrutacyjne w miarę możliwości starały się kierować rekrutów z danego okręgu do dyslokowanych na jego obszarze jednostek. Ten system w przypadku agresji militarnej miał zapewnić większą skuteczność w zakresie działań defensywnych, podejmowanych przez żołnierzy związanych emocjonalnie z bronionym terytorium. Wyjątek stanowiły najbardziej elitarne pułki gwardyjskie, do których rekrutowano z całego kraju. Również do pułków zlokalizowanych we wschodnich prowincjach Rzeszy, w związku z niewielkim zaludnieniem, kierowano żołnierzy z odleglejszych rejonów. Z kolei w regimentach na zachodzie służyło wielu młodych mieszkańców Prus, masowo udających się tam w poszukiwaniu lepszych perspektyw życiowych. Zasada terytorialności w mniejszym stopniu stosowana też była w pułkach kawalerskich (szczególnie w armii pruskiej) niż w piechocie czy artylerii.

Do 1890 r. Prusy Wschodnie i Zachodnie tworzyły okręg I Korpusu Armijnego, którego siedziba dowództwa zlokalizowana była w Królewcu (Königsberg). W tym czasie, w toku reorganizacji niemieckich sił zbrojnych, poprzez wydzielenie części zachodniej jego terytorium i wschodniej okręgu II Korpusu Armijnego powołano okręg XVII Korpusu Armijnego, podlegający I Inspekcji Armii (I Armeinspektion). Utworzono także jego dwa związki taktyczne – 35. i 36. Dywizję (35., 36. Division). Całość, na początku kolejnego roku włączono do struktury organizacyjnej niemieckich sił zbrojnych. Siedzibę sztabu Generalnego Dowództwa (Generalkommando) tego korpusu umiejscowiono w Gdańsku.

Rozdział trzeci poświęcony jest głównie , XX KA. Na podstawie Ranglist omówiono jego strukturę od momentu utworzenia w 1912 r. do wybuchu I wojny światowej. Podobnie jak w przypadku XVII KA dokonano jego oceny wartości bojowej. Autor wnikliwie analizuje liczbę zmieniających się jednostek Korpusu, podaje ich dyslokację z krótką charakterystyką garnizonów w których stacjonowały.

Zwraca uwagę ciekawość narracji, dokumentowanie tez i opinii przypisanymi źródłowymi, a także i to, że nie jest to suchy opis faktów i zdarzeń lecz ich autorskie oceny. Każdy z rozdziałów zakończony jest wnioskami podsumowującymi przekazywaną treść.

Należy podkreślić nowatorski charakter recenzowanej pracy. W istotny sposób wzbogaca ono wiedzę historyczną o opisywanym okresie. Przedstawia wiele do tej pory słabo znanych faktów. Wartość poznawczą tej monografii oceniam bardzo wysoko na tle znanych opracowań podejmujących zbliżoną problematykę. Jest to ważna i długo oczekiwana na polskim rynku księgarskim praca mogąca w istotny sposób wzbogacić wiedzę o militarnych tradycjach ziem polskich które przez długi okres pozostawały we władaniu jednego z zaborców Polski.

Autor opracowania to historyk, którego przedmiotem zainteresowań, a jednocześnie życiową pasją jest historia wojska i wojskowości polskiej. Jej poświęcił zarówno prace naukowe, jak i popularnonaukowe. Tomasz Duchnowski tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie historii uzyskał na Uniwersytecie Gdańskim. Jego główne zainteresowania badawcze to historia Warmii i Mazur oraz Pomorza Gdańskiego, a także numizmatyka.